
DOMAČI PRIJATELJ ZOFKE KVEDER

Leta 1904 je češki tovarnar František Vydra v Pragi pričel izdajati literarni časopis v slovenščini, *Domači prijatelj* (1904–1915). Njegova prva in edina urednica je postala Zofka Kveder (1878–1926), ki je k objavljanju izvirne proze in poezije poleg uveljavljenih slovenskih piscev, Ivana Cankarja, Antona Aškercera, Ksaverja Meška itd., pritegnila še neuveljavljene avtorje, npr. Ivana Laha, Prežihovega Voranca, Franceta Bevka, Stanka Majcna in množico drugih. *Domačega prijatelja* so brezplačno dobivali samo naročniki Vydrove žitne kave, ni ga bilo mogoče kupiti niti se nanj naročiti. Urednica je poslane prispevke mnogih začetnikov komentirala in na pisma odgovarjala v rubriki Listnica uredništva, kjer so do izraza prišle njene mentorske sposobnosti, rubrika pa je postala ena najprepoznavnejših v *Domačem prijatelju*.

Izhajanje revije, njena zgradba in recepcija

Zofka Kveder (1878–1926) je 27. junija 1926, nekaj mesecev pred svojo smrtjo, v časniku *Jutro* objavila spominski zapis Polpretekli čas (Kveder 1978: 276). V njem je obudila spomin na svoje več kot 10-letno urejanje revije *Domači prijatelj* (v nadaljevanju DP), ki je med letoma 1904 in 1915 izhajala v Pragi. Zofka Kveder je bila njena urednica še skoraj celih devet let (1906–1915) potem, ko se je iz Prage preselila v Zagreb. DP je kot literarno-reklamno revijo izdajal lastnik tovarne žitne kave in drugih prehrabnenih izdelkov, František Vydra, časopisa ni bilo mogoče kupiti niti se nanj naročiti, brezplačno so ga dobili samo naročniki Vydrove žitne kave.

Zofka Kveder se je v omenjenem zapisu po dvanajstih letih spominjala svojih neumornih »sotrudnikov«, mladih, še neuveljavljenih pisateljskih imen, ki so v DP imeli priložnost za svoje prve objave in pojavitev ob besedilih Ivana Cankarja, Antona Aškercera ali Ksaverja Meška, deležni pa so bili tudi uredničine mentorske presoje in – ne nepomembnega – honorarja za svoje pesmi in kratko prozo. Z naklonjenostjo sta se uredničine moralne podpore, predvsem pa za mladega in revnega človeka še kako pomembnega honorarja, spominjala France Bevk v *Moji mladosti* (Bevk 1969: 102, 156–157, 185) in Prežihov Voranc v *Listnici uredništva* (Prežihov Voranc 1973: 524–532). Voranc je naslov svojega zapisa povzel po rubriki na zadnjih straneh DP, ki je zaradi uredničinega ostrega peresa in njenih ironičnih ter duhovitih sodb postala eden od zaščitnih in prepoznavnih znakov te revije. Tudi zaradi nje in upoštevanja dejstva, da je DP bil časopis, ki je v slovenščini izhajal v Pragi, urejala ga je slovenska pisateljica, ki je najprej živela na Češkem, potem pa na Hrvaškem, je DP vreden natančnejše in širše osvetlitve, ne zgolj zaradi vrednosti, ki jo ima za slovensko literarno zgodovino, pač pa tudi z gledišča takratnih slovensko-čeških in širše slovanskih odnosov ter kulturnega posredništva.

František Vydra je leta 1895 ustanovil obrat za proizvodnjo cikoriije, ki ga je pozneje preselil v Prago in razširil, v iskanju tržne niše pa se je usmeril v neposreden stik s potencialnimi kupci. Le-ti so njegove izdelke v takratni Avstro-Ogrski in zunaj nje naročevali po pošti in plačevali po povzetju, pritegnil pa jih je z izdajanjem brezplačnega literarnega časopisa, ki je na platnicah in dodanih, neoštevilčenih straneh, objavljal Vydrovo reklamno gradivo.¹ Pred DP je leta 1901 začela izhajati češka različica revije, *Vydrovy besedy*, leta 1903 v nemščini *Kafeetisch*, leta 1904 pa sta poleg DP pričeli izhajati še reviji v srbsčini *Srpsko cveće* (v cirilici) in hrvaščini *Sijelo*. Razen oglasnega materiala so vsi časopisi vsebovali izvirne leposlovne objave, sodelavci so bili najpogosteje ravno naročniki. Vydra je s tem spodbujal občutek pripadnosti in povezanosti, ob 10-letnici delovanja tovarne leta 1905 je v jubilejni, novembrski številki DP zapisal:

Bilo nam je pravilo, da mora imeti vsak narod svoj list urejen prema svojim odnošajim in potrebam. Ker pri Jugoslovanih literarna produkcija še ni dosegla te množine, kakor češka, upamo, da vršimo z izdavanjem popularno beletrističnih listov, ki so namenjeni za najširše občinstvo a vendar kljub temu urejeni kolikor največ mogoče po zahtevah umetniškega okusa, – tudi kos kulturnega dela. Naši jugoslovanski listi se vedno bolj širijo v vseh krogih, prihajajo ne le v mesto, v rodbine inteligencije ampak tudi v kraje, v hiše, kamor se doslej po celo leto ni zmotil kos potiskanega papirja in ljudstvo jih čita rado in z zanimanjem.

Ne le časopisi, tudi embalaža izdelkov, oglasi in vsa naročila do najmanjše podrobnosti so bili v slovenskem jeziku, kar je pomenilo, da je Vydra v administraciji po vsej verjetnosti zaposloval tudi Slovence oz. uradnike, ki so sprejemali in izvrševali slovenska naročila in prevajali iz slovenščine in obratno. Gotovo je bilo podobno tudi z drugimi jeziki, fotografija iz leta 1905 namreč prikazuje posamezne vrečice Vydrove žitne kave z napisi v slovenskem, srbskem, poljskem, češkem, hrvaškem, nemškem in madžarskem jeziku. Prva in edina urednica DP je leta 1904 torej postala in ostala do konca izhajanja Zofka Kveder. Na začetku 20. stoletja je poleg urednic revije *Slovenka* (Trst, 1897–1902), Marice Nadlišek Bartol in Ivanke Anžič Klemenčič, bila edina urednica kake slovenske literarne (ne izključno ženske) revije. Urejala je tudi hrvaško *Sijelo*, le-to je izhajalo le do leta 1906 (prim. Tucovič 2006a: 90–92). Za Zofko Kveder, ki je v Pragi živela že od leta 1900, je urednikovanje postalo »po petih letih prvi redni vir dohodka«, službo naj bi ji priskrbela znanka Miloslava Sísová, ki je urejala češko različico revije (Mihurko Poniž 2003: 181). Čeprav je Ivan Cankar že ob prvi številki dvomil o simbiozi oglasov in literature,² je verjel v prijateljičine sposobnosti. Zofka Kveder ob urejanju prve, aprilske številke leta 1904, še ni bila stara 26 let, objavila

¹ Ob desetletnici izhajanja DP je Zofka Kveder v decembrski številki leta 1913 zapisala: »'Domači Prijatelj' je dokaz, kako se da dandanes prozaična stvar spojiti s koristnim in lepim idealnim delom. Naš lastnik F. Vydra v Pragi je češki podjetnik širokih mislij in smelega, obenem solidnega trgovskega poleta. On potrebuje za svojo tovarno reklame. A priznal mi bo vsak, da je način, s katerim si je to reklamo osigural, ravno tako plemenit, kakor duhovit. Vsečina 'Domačega Prijatelja' je literarna, jaz, urednica, za njo odgovarjam in jamčim, a priloge napolni seveda tovarna s svojimi potrebnimi priporočili in objavami. Podjetje je seveda kristalno čistega poštenja in solidnosti. Ta lastnost g. F. Vydre je dala mogočnost, da se je razvil 'Domači Prijatelj' svobodno v to, kar danes je: dobri, ljudski, k temu brezplačni mesečnik.«

² Leta 1904 je Zofki Kveder pisal: »List mi ni pogodi, namreč kot reklamno podjetje. Da bi se tudi v tem sumnjivem okviru dalo kaj napraviti, je pa gotovo. In boljše je vsekakor, da imaš stvar Ti v roki, nego da bi jo imel kdo drugi.« (Cankar 1972: 148.)

pa je bila že štiri knjige: zbirki kratke proze *Odsevi* (1902) in *Iz naših krajev* (1903), drame *Ljubezen* (1901), prav v Pragi pa ji je leta 1900 v samozaložbi izšla zbirka črtic *Misterij žene*.³ Ljubljanski zvon je leta 1904 opozoril na »nov list slovenski, ki je prišel izhajati v Pragi« z naklonjenimi besedami, da ga urejuje »znana pisateljica slovenska, gospa Zofka Jelovšek«. Tudi Slovan je Zofko Kveder kot svojo sodelavko leta 1904 štel med »najodličnejše pesnike, noveliste in znanstvenike, ki so nas založili že tudi za III. letnik s pesmimi in novelami«.

Podobno je urednica DP v zadnji številki leta 1904 v naslednjem letniku napovedovala »odbrane spise naših pisateljev. Tako imamo že prispevke od Cankarja, Meška, Dra. Zbašnika, Laha i. t. d., tudi mnogi drugi so nam obljubili sodelništvo, tako npr. Aškerc, Govekar, Kostanjevec. Upamo, da se nam posreči doseči s podporo naših pisateljev svoj ideal: da postane 'Domači Prijatelj' v resnici dober, popularen beletristični list za najširše občinstvo«. Kaj je »list za najširše občinstvo« pomenil v praksi? Vsebina 32 strani je večinoma obsegala gradivo, ki je bilo na koncu leta v letnem kazalu razvrščeno med pesmi, povesti/zabavno berilo in poučne članke, ponavadi je vsaka številka vsebovala še nekaj smešnic ali aforizmov, do leta 1910 pa tudi uganke (najrazličnejši rebusi ipd.), katerih reševanje je s srečo pri žrebu prineslo tudi nagrade.⁴ Sestavljali so jih uporabni in dekorativni predmeti, npr. skodelice za kavo z napisom Vydra in reprodukcije alpskih in obmorskih podob, od 1904 do 1909 pa je bilo podarjenih tudi več kot 60 knjig izvirnega slovenskega leposlovja najmanj 20 avtorjev. Med njimi po številu naslovov prednjači Ivan Cankar, sledita mu Oton Župančič (*Čez plan, Čaša opojnosti, Pisanice, Poezije*) in Anton Aškerc (*Zlatorog, Četrti zvezek Poezij, Balade in romance*), s po eno knjigo pa so zastopani Fran Ksaver Meško, Simon Gregorčič, Josip Murn, Silvin Sardenko, Vekoslav Špindler, Ivo Šorli, Janko Kersnik, France Prešeren, Rudolf Maister, Anton Medved, Rado Murnik, Vladimir Levstik, Ernestina Jelovšek itd. Žreb je razdelil tudi več izvodov knjig *Ljubezen, Iz naših krajev, Iskre, Odsevi* Zofke Kveder.

Ob desetletnici izhajanja je urednica o raznolikosti bralstva DP ugotavljala:

Naši čitatelji so tako raznovrstni, kakor morda od nobenega drugega lista. »Domači Prijatelj« prihaja v mestne hiše in v kočje gorskih vasic, daleč oddaljenih od železnic. Prodrli je v vse sloje našega ljudstva in razširjen je ravno tam najbolj, kjer ni sredstev za posebni beletristični list: – pri malih ljudeh, pri kmetu in obrtniku. Za naše obmejne Slovence ima naš list, ki je brezplačen, še posebno važnost. Deset let! Z veseljem in s ponosom se zavedamo danes, skoraj začuden, da smo tudi mi storili nekaj za prosveto slovenskega ljudstva, da naš trud morda ne bo ostal brez sledu. Marsikateremu trudnemu delavcu je bil naš listič dobrodošlo razvedrilo zvečer in v marsikateri hiši je bil naš »Domači Prijatelj« pozdravljan prijazno in z veseljem.⁵

³ Več o bio- in bibliografiji Zofke Kveder prim. Mihurko Poniž (2003), Tucovič (2006a, 2006b).

⁴ Naključni pregled je na str. 175 v 6. številki leta 1907 odkril t. i. »tajinstveni napis«, katerega avtor je bil »Fr. S. Beok,/sic!/ Zakojca«, rešitev v naslednji številki pa se je glasila: »Biti Slovenec, biti Slovencu ponos!«

⁵ Ker sta bila uredništvo DP in administracija že od vsega začetka ločena (v *Listnici uredništva* je zmeraj pisalo, da naj se »naročila, reklamacije, pritožbe, rešitve ugank itd. pošiljajo naravnost na Vydrovo tovarno hranil v Pragi VIII., rokopisi pa na Zofko Kveder Jelovšek«), in ker je Zofka Kveder v času urednikovanja

Tako urednica, kako pa bralci? O bralski izkušnji z DP in bralski strukturi marsikaj pove Bevkova trditev, da so DP »nekateri ironično imenovali 'kofecajtenga'« (Bevk 1969: 156) in Vorančev zapis:

Urednica Kvedrova je mnogo pisala o ženah in materah, o svojih dveh hčerkah,⁶ o družinskem življenju in take stvari. Mati je take reči zelo ljubila. Najbrž je našla v črticah Zofke Kvedrove slike iz svojega življenja in trpljenja. Shranjevala je posamezne številke »Domačega prijatelja«, da smo imeli pri hiši cele letnike. Oče tega mesečnika nikoli ni bral. Zdelo se mu je preotročje. Imel je naročen svoj tednik in bral ga je ob nedeljah; v njem je našel duhovne hrane. Ta tednik je bil »Mir« iz Celovca. (Prežihov Voranc 1973: 524.)

Predstavnik hrvaške literarne kritike ostrega peresa, Anton Gustav Matoš, se je iz DP in *Sijela* ter njune urednice dvakrat ponorčeval, tako da je Zofko Kveder imel za »propagatoricu Vydrine žitne literžature« in je o njej izjavil: »Gda. Kveder Jelovšek urednik je jedinog hrvatskog književnog lista, umočenog u žitnu kavu« (Tucovič 2006b: 90).

Bolj ali manj redna rubrika DP na zadnjih straneh revije, ki je redko obsegala celo stran, največkrat le nekaj vrstic ali pol strani drobnega tiska, je bila znamenita *Listnica uredništva*, kjer se je Zofka Kveder izkazovala z mentorskimi nasveti in mnenji o literarni ustvarjalnosti začetnikov. Besedila brez dlake na jeziku, nemalokrat že prav humoristična, so bila gotovo zabavno branje tudi za tiste, ki niso ničesar poslali in so se hahljali samo nad neposrednostjo uredniških komentarjev. Voranc se je spominjal, da je »urednica ocenjevala prispevke, ki jih ni objavljala v mesečniku. Kmalu me je ta rubrika začela silno zanimati, ker je tamkaj brezobzirno in odkrito govorila tistim, ki so ji pošiljali prispevke. Nekatere je hvalila, jim dajala poguma, druge je grajala ali pa jih naravnost odklanjala. Z zanimanjem sem prebiral to rubriko, saj je zelo vzgojno vplivala name. Sčasoma me je tako pritegnila, da sem jo v vsaki novi številki najprej prebral« (Prežihov Voranc 1973: 625).

Rubrika, v kateri je urednik komuniciral z bralci in zunanji sodelavci, kratko in jedrnato odgovarjal na dopise ipd., da ne bi izgubljal časa z odgovarjanjem v pismih, in se je včasih imenovala tudi *Listek*, v časopisju tistega časa ni bila redkost. Beseda *listnica* izhaja iz zastarelega pomena besede list, ki je označeval pismo, eden od treh pomenov besede listnica pa je v SSKJ razložen kot »rubrika, v kateri urednik odgovarja sodelavcem«. Bežen pregled literarnega in kulturnega časopisja v približnem obsegu tistega časa je pokazal, da je v *Listnici uredništva* v celovškem *Slovenskem glasniku* (1858–1868) mladim sodelavcem svetoval že Anton Janežič in da sta enako rubriko imela tudi Govekarjev *Slovan* (1902–1917) in Breznikov *Mentor* (1908/1909–1940/1941). Tudi prve revijalne objave Zofke Kveder v *Slovenki* in

najmanj devetkrat zamenjala stalno prebivališče in je tudi uredniška korespondenca ohranjena samo v fragmentih, lahko o dejanskem številu prejemnikov revije samo ugibamo.

⁶ Zofka Kveder je v DP objavljala črtice o svojih otrocih, ki so v knjižni obliki najprej izšle v češkem prevodu *Vlada a Marja* (1913), šele po pisateljevi smrti jih je v knjigah *Vladka in Mitka* (1927) in *Vladka, Mitka in Mirica* (1928) izdal Ivan Lah (Muser 1970: 168). Pozneje so izhajale v različnih izborih in z različnimi naslovi.

Ljubljanskem zvonu so bile ocenjene v *Listku* (Marica Nadlišek Bartol) in *Listnici uredništva* (Anton Aškerc) (Mihurko Poniž 2005: 453–454). Urednica DP se je pri svojem mentorstvu torej lahko zgledovala po drugih urednikih, kljub temu pa je njeno delo bilo drugačno, saj je v svoje uredništvo dobivala besedila najrazličnejših piscev, ki ostalih slovenskih literarnih revij mogoče niti niso poznali oz. do njih niso imeli dostopa (revija *Mentor*, ki je od leta 1908 objavljala pisateljske poskuse, je bila namenjena npr. samo dijaštvu), kar je ob desetletnici še posebej poudarila:

Koliko jih je začelo pri nas, kakor petošolci in so danes župniki, nadučitelji, doktorji. Dva kmečka fanta sta nam poslala več črtic, ki bi bile vredne tudi slavnnejših imen. Šivilja, mlekarica, jetniška paznica so nam pošiljale zanimive plodove svoje nadarjenosti. Hlapec in rudokop, knjigovez in trgovski sotrudnik, kmečka dekleta, starci in mladi ljudje so nam odkrivali svoje misli in fantazije in nam pisali odkritosrčna prijateljska pisma. Urejevanje našega lističa je zelo zanimivo. Iz vseh krajev slovenske zemlje nam prihajajo priprosta pisma, sestavki, pesmiški poskusi. Večkrat je talent tako očiten, da lahko objavimo z okorno pisavo pisane stvari, ki so polne življenjskega izkustva, brez mnogih popravkov, a še večkrat stavi, žal, popolna nevednost potrebne oblike mnogi nadarjenosti nepremagljive ovire.

Sodelavci in njihovi prispevki

Leta 1912 je v nemško pisanem zagrebškem dnevniku *Agramer Tagblatt* objavila razmišljanje o pomenu svojega urejanja DP:

Z lističem imam veliko veselje. Razširjen je med najpreprostejšimi sloji našega naroda in stiki z bralci so zaradi tega zelo zaupni. In tako sem lahko že mnoge pesnike in pisatelje tako rekoč pridržala pri krstu. In to dosti prej, preden je v Parizu postala senzacija pišoča šivilja – sem jaz pripravila prvo skico slovenske šivilje. Ta ima zdaj v našem leposlovju kar lepo ime,⁷ da ne bi omenjala mnoge študente in nekaj učiteljic, ki so začeli pri meni in so zdaj že ugledni sodelavci Zvona. Najzanimivejši pa so avtodidakti, ki jih je tačas precej pri Slovencih. Ljubka mlekarica potiska po Ljubljani slehernega dne po ulicah majhen voziček s produkti očetovega kmečkega posestva in potrka kdaj kdaj tudi na uredniške duri in odda nekaj preprostih, ličnih, ljubkih pesmic, ali pa majhno pripovedko. Meni pošilja izučen knjigovez zelo nežne in izvirne šaljive literarne sličice, gorenjski kmečki sin tudi piše skice za moj listič in včasih očarljivo nedotaknjeno poezijo po snovi in dojemanju. In mlad konjski hlapec iz Koroške je skoraj majhen Gorki, čeprav ni nikoli bral kaj drugega kakor knjige »Družbe sv. Mohorja« (Druškovič 2005: 62–63).⁸

⁷ Očitno misli Leo Fatur, o kateri je Ivanu Cankarju pisala 22. 9. 1904: »Prosim, prečitaj si v prih. št. »D. P.« črtico od Lee Faturjeve; ona je 37 let stara šivilja a mislim, da je zelo nadarjena. Že v 16. letih je nekaj pisala, potem pa je morala vzdrževati vso družino s šivanjem. – Ta črtica v »D. P.« je več ali manj autobiografija.« (Cankar 1972: 361.)

⁸ S slednjim je v mislih imela Prežihovega Voranca, ki je najprej pod psevdonimom Ivan Wastl in potem s polnim imenom podpisan pod številno kratko prozo v DP (Kocijan 1996: 161–164). Zofka Kveder je z njim bila tudi v pisemskih stikih, njegova besedila je prevajala v nemščino in objavljala v *Agramer Tagblattu* (Druškovič 2005: 62–63, 103–104), Voranc pa jo je na več mestih imenoval za svojo prvo in najbolj zavzeto mentorico (Druškovič 2005: 104). V njeni zapuščini (NUK, Ms 1113) je ohranjeno pismo Ivanu Lahu (12. 12. 1919), v katerem priporoča Voranca: »Slišiš, piši: Lovro Kuhar-ju, Guštanj, Koroško – imeniten fant, bivši hlapec, velik prirodni talent, je bil legijonar, prišel pred 2 mesci domov ušiv in razočaran. Treba se je pobrigati za njega, ker bo postal drugače boljševek.«

Uredničini stiki s sodelavci v *Listnici uredništva* so se leta 1904 dejansko pričeli v 2. številki, ko je nekemu »J. Š., Gor.« odgovorila: »Prosim, pošljite, ako bo dobro, natisnem. Vsi prispevki razun prevodov in ugank se honorirajo«. Zalaganje urednice z rokopisi je gotovo spodbudila tudi uredničina omemba honorarja, ki je bil, kot je razvidno iz njenih nekaterih poznejših odgovorov, precej pogost motiv pisanja:

Milivojev: Vaše pismo slovi: »Visoko (saprist!) uredništvo! Ravnokar je preteklo leto, ko sem Vam prvič poslal par svojih pesmic v dobrohotno oceno. Priromale so nazaj z dostavkom: »Vaše pesmice so prav lepe in fletne, ampak i. t. d. ...« – Trdno upam, da to pot tudi tisti »ampak« lahko odpade in da mi mesto tega pošljete poštno nakaznico, kajti prepričan sem o napredku tekom enega leta.« – Oh, gospod optimist, »ampak« ostane vsekakor še v veljavi, Vaše sanje o poštnih nakaznicah so prazna varka in pesmi vaše so to pot v uredniškem košu naše neslavno smrt. – Dolinski: Tudi Vi se za poslane pesmi ne bodete veselili honorarja, Vaša poezija se mi zdi nekamo preveč komplicirana. Naj sodi cenjeno čitateljstvo naše: Mirno sem se jaz razvijal / v vrtu božjim, brez skrbi. / Hud vihar je gor razsajal, / mene vjame in zbeži. Dvajset kitic take in podobne vsebine – ne, to je preveč še za mojo priznano uredniško potrpežljivost!

Ni pa bil honorar motiv samo začetnikom, še Ivan Cankar ji je z Dunaja pošiljal kratko prozo zato, ker je potreboval denar, kar je razvidno iz pisem, npr. 17. 4. 1905: »Pošiljam Ti malenkost za 'Priatelj'. Saj veš zakaj. Ako Ti je torej mogoče (Vydra je zdaj daleč), pošlji mi za praznike petak v navadnem pismu. Mislim, da je rokopisa dovolj; če ne, pa pošljem še kaj. Toda žuri se! /.../ Sédi torej takoj, če Ti je prav, napiši par krščanskih vrstic in – pošlji honorar!«, 20. 9. 1904: »Če še izhaja Tvoj list, mi pošlji petak za priloženo črtico, ki mislim, da ni preobširna za 'Priatelj'. Ampak pojdi takoj v administracijo in mi istotako takoj pošlji v navadnem pismu na dom.« Prijateljica mu je odgovorila še isti dan, ko je pismo prejela: »Dragi! – Prosim Te, oprosti mi, da Ti nisem poslala denarja, kakor si želel, da ga niti danes ne morem poslati. Vydre ni tu, jaz sama imam pa še – 6 kr! Še za kosilo si moram izposoditi. Ali pred 2 dnema sem imela še 20 for., dala sem jih šivilji za dolg. – List izhaja, denar pošljem jutri. – Zakaj nisi pisal par dni prej!« Za denar je moledoval že prej, 15. 4. 1904: »Pošiljam Ti svojo črtico o poetu; za list najbrž ni, ali ker sama ob sebi ni čisto slaba, mislim, da jo sprejmeš. /.../ Ako ima list kaj denarja, naj mi pošlje petak v navadnem, nepriporočenem pismu. Mislim, da nisem taksiral previsoko.« (Cankar 1972: 149–154.)

V Zapuščini Zofke Kveder (NUK, Ms 1113) je ohranjenih nekaj pisem tistih »sotrudnikov«, ki so jo prosili za čimprejšnjo objavo in honorar, npr. Zvonimir Kosem, 11. 5. 1911: »Prosim Vas, preberite takoj poslano črtico in jo priobčite takoj v junijski številki 'Domačega Prijatelja'; zelo hvaležen Vam bom zato. Hudo mi je, dijaku revnemu, za denar, posebno sedaj se mi je bila pripetila nesreča; starši namreč zaradi dolgov ne morejo poslati mesečno plačo, od drugod pa ne morem dobiti denarja.« Pregled vsebine DP za leto 1911 je pokazal, da ne v junijski številki niti v katerikoli drugi tistega letnika ni bilo objavljenega ničesar pod tem imenom. Urednica je odlomek pričujočega pisma v malce spremenjeni obliki vključila v svoj spominski zapis leta 1926 in obžalovala napako: »Res, tu je bil greh storjen, ker stvari so bile dobre! Zakaj nisem brala njegovih rokopisov? Neroden, težko čitljiv rokopis – vsak urednik ima takih grehov na vesti ...« (Kveder 1978: 246). Tudi pesnik Griša Koritnik, stalni sodelavec, jo je v pismu iz Zagreba 18. 10. 1908 prosil za honorar:

Treba je obleke, dobra gospa, in jaz nimam odnikoder pričakovati denarja kakor od ubogih slovenskih listov, odnikoder zazdaj kakor od Vas za priložene verze in odnikoder s takim zaupanjem kakor od Vas, ki poznate življenje in kranjske literate. Pustil Vas bom pri miru z literarnim moledovanjem zopet nekaj časa, ako mi morete na kak način poslati za priložene pesmi 20 K, tako da bom jaz potem imel nekaj obleke, g. Vydra pa zopet mir pred mojimi prošnjami. Prosim Vas, bodite mi dobra gospa!

Kakšno vrednost za začetnike je imel predvsem prvi honorar, lahko razberemo iz Bevkovega in Vorančevega zapisa in iz izjave Janka Glazerja v pismu 28. 6. 1926, kjer pravi, da je pri DP »zaslužil svoj prvi honorar, ki je resda znašal le 1.50 K, pa mi je slučajno došel v taki denarni stiski, da sem se ga bolj razveselil kot kateregakoli pozneje.«

Glede na to, da je urednica marsikaj zavrnila in vrgla v znameniti »uredniški koš«, nas zanima, kakšna so bila njena uredniška merila in kaj je piscem svetovala.⁹ Nekaj njenih idejno-estetskih meril je mogoče razbrati tudi iz novoletnega voščila za leto 1907 in 1908: »Srečno Novo leto vsem! Pišite duhovito, zabavno in – kaligrafično! Vsem sotrudnikom veselo in srečno Novo leto! Prosim za dobre, duhovite, kratkočasne in čitljivo pisane rokopise!« Da si je, še posebej na začetku, prizadevala za berljiva in kratka besedila, je razvidno iz razpisnih določil natečaja za »tri najboljše humoreske ali šaljive črtice«, ki je bil objavljen v prvi številki leta 1904: »Pogoji so sledeči: Humoreska naj bo pisana poljudno, naj bo originalna in kratka (do 250 vrst našega lista) in naj ima tudi literarno vrednost.«¹⁰ Njena opozorila, da naj pišejo le po eni strani papirja in čitljivo, saj »stavci so Čehi«, so bila stalnica *Listnice uredništva*, kakor tudi, da romajo anonimne pošiljke naravnost v koš, ne dovolj frankiranih pisem pa sploh ne sprejema. Mnogokrat se je jezila nad jezikom:

A. V.: Oprostite, ali Vaših pesmi in Vaših ugank nikakor ne morem sprejeti. Vi ne znate niti pravopisa niti slovnice. Pesniti ni tako lahka stvar, kakor bi kdo mislil. – Franz: Vaša črtica nima ne glave ne pete. Pravopisa ne znate popolnoma nič, domišljavi ste pa kar za deset mož. Pišete bahato: »Kot razvidim iz Vašega lista, se pač še marsikateri slabši spis sprejme, nego je ta.« Zatrjujem Vam, da Vas je Vaše samoljubje ogoljufalo. Če pa mislite, da Vam delam krivico, pošljite Vaše »spise« drugim urednikom, potem boste že spoznali resnico, če je to pri Vaši domišljavosti sploh mogoče.

To, da so DP podcenjevali, jo je še posebej jezilo: »A. D.: Nimam navade priobčevati drobtin in odpadkov od tujih miz. Kamor ste dali moko, pošljite še pleve! Prima roba ali pa nič. Priporočam Vam, da pošljete svoje pesniške proizvode drugič kar naravnost 'drugemu zavodu'. Ako Vam jih 'zavod' tiska, dvomim.« Še posebej jo je razburila kraja, ki je ni pravočasno opazila in je besedilo že bila objavila: »F. Adamič: Vi ste predrzen literaren tat. Vaše pesmi v zadnji številki 'D. P.' 'Ah, te noči' niso Vaše, ampak ukradene g. F. K. Mešku, ki jih je objavil v letošnjem koledarju Mohorjeve družbe. Vaše postopanje je nepošteno in zasluži najostrejšo sodbo in zaničevanje.« Očitno je po tej izkušnji bila pazljivejša, ker je v isti številki zapisala: »Zdravko: Pesem 'Sam'

⁹ Ker arhiv uredništva ni ohranjen in je v uredništvu zapuščini le nekaj rokopisov sodelavcev DP, je težko zanesljivo reči, kakšni so bili njeni uredniški posegi v besedila.

¹⁰ Poudarila Zofka Kveder.

ste gotovo kje prepisali. Ako bi bila ona Vaša, bi bila dokaz nenavadnega talenta. Javite mi, kako je stvar, ali to opomnim za vsak slučaj, da je plagiatorstvo kaznjivo tudi na sodnji.«

Nasploh so njene besede večinoma bile zelo »gorne« (prim. Orožen 1978: 226)¹¹ in njena kritika pogosto nekonstruktivna:¹²

Pevec: Ne pričakujte usmiljenja. Za slabe stihe ga ni. – Radoslav: Volja dobra – pesem zanič. Ni vsak dober jezdec a Pegaz je še celo trdoglava in muhasta živinica. – Miloš: Ni vse, kar se rima, poezija. – Zarko: Vi pojete: Pozno je; že polnoč ura bije, / a jaz še ne spim, / zamišljen sedim/, blede luč svetilka name lije. Upihnite in pojdite spat! Za zdaj Vaša muza še ni tako čarokrasna, da bi se izplačalo mnogo petroleja trošiti na njo.

Tu in tam so nekateri odgovori res napisani v mentorskem duhu, ki izkazujejo uredniščne vsebinske in stilne napotke, in so se ga nekateri s hvaležnostjo spominjali:

Gospodična F. T.: Vaša črtica je še diletantska ali kaže lep dar opazovanja. Čitajte dobre knjige, pilite slog, premislite kritično vsako snov, ki jo hočete opisati in danes ali jutri se bo vaš dar plodonosno razvil Vam samim in drugim v veselje. – Bogomil Gorenjko: Prve nežne cvetke slana pomori, tudi Vaše pesmice je vzel mraz. Morda bodo drugič boljše. Obetajo mnogo. – Valerija: Ni slaba stvar ali skovana preveč in še začetniška. Sčasoma se Vaš talent sam izbrusi. – Temka: Kakor vidim iz Vašega pisma, ste človek, ki ima humor in zato upam, da sprejmete mojo »uničujočo sodbo« brez tragičnih posledic na znanje. Pesmice niso še nič osobitega ali morda se razvije iz Vas še jako originalen talent. Spomladi človek ne ve nikdar, kaj bo rodila jesen. Našla sem v Vaših pesmicah par stihov, ki mi kar imponirajo: in čutim v sebi jeklenih moči, / kje je ovira do ciljev blestečih? / Ni je! Torej le korajžno naprej! – Sagra: O tistem blaznem revežu v Gorici so mi poslali že vsi goriški študentje svoje črtice. Eno sem natisnila, to je mislim dovolj. Kaj je v Gorici res taka težava za literarne snovi?

Najduhovitejša je bila ob poskusih ljubezenske poezije:

Dragotin: Bog obvarji urednike zaljubljenih študentov! Sicer pa pošljite kaj družega. Vaš slog je živahen in mičen. – Miroslav: Kaj mora res ves svet vedeti, da ste zaljubljeni v Elzo modrooko? – Bojeslav: Nesrečni Amor! Koliko slabih pesmi je že povzročil s svojimi strelicami! – Borut: Kaj mora res vsak zaljubljen petošolec zlagati pesmi?! – Rado: Takih pesmic dobivam vsak dan vsaj deset. Kak vroči so poljubi / od tvojih ust mi dani. / Na mojih ustih tlijo / in dušo mojo žijo. Oh, ta ljubezen! Popolnoma nove besede ustvarja.

¹¹ Da so odgovori v DP »pregorki« in zato za svoji dve besedili prosi za sodbo v pismu, je Zofka Kveder 13. 11. 1907 pisala Ana Bregant (NUK, Ms 1113), tista Anica Lušin, ki ji je Cankar pisal, da je zanj »Zofka Kvedrova najboljša slovenska pisateljica« (Bernik 2005: 445): »Prosila bi Vas – cenjena gospa – da bi bili tako prijazni in stvar prečitali, in jo, če je za rabo – dali v 'Priatelj'. Rabim tudi jaz Vydrovo kavo – pa menda sem se je navadila le radi tega, da dobivam 'Priatelja' in tako berem kaj o Vaši Vladoši. Povejte zo-pet kmalu kaj o njej in o mali Pikici!« Podobno je še po več letih o *Listnici uredništva* menil Simon Cvahte (Ms 1113): »Vaš 'Polpretekli čas' v 'Jutru' mi je obudil živ spomin na čase, ko sem kot pastir prebiral 'Domačega Prijatelja'. Smilili so se mi Vaši sotrudniki, katerim ste v listnici uredništva dajali učinkovite lekcije in uničevalne kritike. Danes sem prepričan, da so zaslužili.«

¹² Zavračanje besedil je še posebej nerazumljivo spričo njene črtice *Talent*, ki je leta 1902 bila objavljena v *Odsevih* (Kveder 2005: 149–155), v njej razpoznavamo avtobiografske elemente, glavna oseba, mlada pisateljica, pa zaradi zavračanja urednikov in njihovega nerazumevanja stori samomor.

Jaz res ne vem, kaj pomenja izraz »žijo«, ki ga vi v dveh kiticah trikrat rabite. – Vukovoj: Kadar šestnajstletni fantje pojo takele pesmi: v takih nočeh, ko se spominjam, / solnčnih in zlatih, / mladostnih let, / kroži krog usten / sladek mi smeh, se vselej strašno jezim. Za božjo voljo, kdaj pa bodete mladi, če niste zdaj?! Zakaj niste veseli, vprašam Vas, ko imate talent, ko ste mladi in ko leži življenje pred Vami še nenačeto, polno najlepših obečanj?! Ko bodete osemdesetleten starec, potem bodete imeli pravico vzdihovati po zlatih in solnčnih mladostnih letih!

Prava alegorija njene uredniške tlake je tale odgovor: »Ilirsko Bistričan: Vi opisujete, 'kako so Jablanci hudiča izganjali'. Sestavek je za nič, pač pa bi storili dobro delo meni in še marsikateremu drugemu uredniku, ko bi opisali sredstvo, katero bi zaprečilo, da puste ljudje, ki nimajo talenta, pero pri miru.«

Pomen revije *Domači prijatelj*

DP in njegov pomen za slovensko literarno zgodovino sta v preteklosti že bila ovrednotena (prim. Kocijan 1996, Orožen 1978 in Boršnik 1962), pri čemer se je raziskovalo, kateri avtorji so objavljali, kakšen je bil delež njihove literature, kdo vse se je skrival za psevdonimi in kakšno vlogo je imel DP med drugimi slovenskimi literarnimi revijami. S svojim neprekinjenim desetletnim izhajanjem v prvi četrtini 20. stoletja sodi DP ob bok drugim tedanjim slovenskim kulturnim periodičnim publikacijam z dolgo tradicijo rednega izhajanja, *Ljubljanskemu zvonu* (1881–1941), *Domu in svetu* (1888–1944) in *Slovanu* (1902–1917). Ob dejstvu, da je izhajal v Pragi, pa ostaja DP edini literarni časopis, ki je v tem obdobju izhajal zunaj slovenskega etničnega ozemlja. Zofka Kveder kot tista, ki je ves čas skrbela za njegovo redno izhajanje, pa tako ni bila le ena prvih slovenskih pisateljic, pač pa tudi urednic.

Viri in literatura

Viri

Bevk, France, 1969: *Moja mladost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cankar, Ivan, 1972: *Zbrano delo*, 28. knjiga. Ljubljana: DZS.

Domači prijatelj. *Vydrov mesečnik*. Izdaja Vydrova tovarna žitne kave v Pragi brezplačno za svoje odjemalce. Tekst uredila Zofka Kveder. Tiskala Binko in Zika. Od 1. aprila 1904 do 1915 (št. 2).

Kveder, Zofka, 2005: *Zbrano delo*, 1. knjiga. Maribor: Študentska založba Litera.

Kveder, Zofka, 1978: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Prežihov Voranc, 1973: *Zbrano delo*, 9. knjiga. Ljubljana: DZS.

Zapuščina Zofke Kveder, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek. Ms 1113.

Literatura

Bernik, France, 2005: Zofka Kvedrova – prva slovenska klasikinja. Zofka Kveder: *Zbrano delo*, 1. knjiga. Maribor: Študentska založba Litera. 445–446.

Boršnik, Marja, 1962: Zofka Kvedrova. *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja. 319–333.

Druškovič, Drago, 2005: *Prežihov Voranc: pisatelj in politik*. Celovec: Drava.

Kocijan, Gregor, 1996: Domači prijatelj Zofke Kvedrove in Lovro Kuhar. *Kratka pripovedna proza v obdobju moderne: literarnozgodovinska študija*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofska fakultete. 161–164.

Mihurko Poniž, Katja, 2003: *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.

Mihurko Poniž, Katja, 2005: Literarne objave Zofke Kveder pred *Misterijem žene*. Zofka Kveder: *Zbrano delo*, 1. knjiga. Maribor: Študentska založba Litera. 452–459.

Muser, Erna, 1970: Zofka Kvedrova. Zofka Kvedrova: *Odsevi*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 163–171.

Orožen, Božena, 1978: Zofka Kvedrova v Pragi. Ob 100-letnici rojstva. *Dialogi* 14/4. 221–232.

Slovenska književnost (1996). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Tucovič, Vladka, 2006a: »Silno volim ljepotu tog grada, koji je i zao i dobar, i vjeran i nevjeran«: Zofka Kveder v Zagrebu (Ob 80-letnici smrti). *Preseganje meje. Slovenski slavistični kongres (Zagreb, 5.–7. 10. 2006)* (ur. Miran Hladnik). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 17). 83–96.

Tucovič, Vladka, 2006b: Zagreb, Ljubljana, Praga: korespondenca Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek. *Dve domovini/Two Homelands* 23. 77–99.